

Hálózatos környezetben kialakuló emberi kapcsolatok és önképek

Garai Anna – Nádai Julianna
Széchenyi István Egyetem, Győr

Ennek a tanulmánynak a keretein belül fő célunk az internet világában élő ember kapcsolatainak és önképének vizsgálata. Az ember, mint társas lény ebben a hálózatos környezetben új tulajdonságokra tesz szert. Az állandó kapcsolattartás már nem lehetőség, hanem kényszer. Egyik leggyakoribb kommunikációs forma egymás kölcsönös és szinte szünet nélküli megfigyelése. A hálózatban élők a keresőszolgáltatások segítségével folyton nagy mennyiségű ismeretet szereznek ismerősökről, ismeretlenekről és közismert személyekről. Állandó félelemben élnek, hogy lemaradnak valami fontos dologról, miközben céljuk éppen az életben való tájékozódás, minták átvétele révén. Főbb kutatási kérdések: Mire kíváncsi az információ hálózatos áradatában élő ember, hogyan viselkedik, dönt, amikor rákeres másokra? Mit miért utasít el, és mit utánoz? Az érintettek szerint mit honorál, mire ösztönöz, és mit szankcionál a hálózatos környezet? Eltérő kultúrákból érkező egyetemisták körében gyűjtött esetleírások és történetek révén képet alkothatunk arról, hogyan látják magukat és sajátos világukat az információs hálózatban élő fiatalok.

A jelen tanulmány egy felderítő kutatás leírása, ezért a kapott eredmények alapján bemutatjuk a következtetéseinket, azonban az egyes kérdésekre vonatkozó konkrét, statisztikai adatok elemzése a további kutatások tükrében egy későbbi tanulmányukban kerülnek középpontba. A keresztmetszeti vizsgálatunk során 27 egyetemi hallgatóval készítettünk interjút. Megfigyeléseink és elemzéseink hozzájárulhatnak az egyetemi oktatás és a napi kommunikáció hatékonyabbá tételéhez is.

1. A hálózatos környezet

A huszadik században matematikusok kezdték el azt hangsúlyozni, hogy a természetben megfigyelhető komplex rendszerek lényegében hálók; csomópontokból és az azokat összekötő kapcsolatokból állnak, mint például az emberi agy, a közlekedési rendszerek, a munkahelyi közösségek, vagy éppen az internet. A matematikusok célja a komplex rendszerek modellezése volt, mert meg akarták érteni, fel akarták térképezni ezek statikus felépítését és időbeli működését (Barabási 2013). A kezdőkörben Erdős-Rényi véletlen gráfmodellje áll (Erdős-Rényi 1959). Mivel a biológiai rendszerekről, mint egy sejt, vagy egy metabolikus rendszer nem lehet nagyon nagyszámú adatot gyűjteni, ezért vizsgálható, megfigyelhető, mérhető, megszámlálható csomópontokból és huzalokból álló rendszereket kerestek, és éppen az internetet találták ilyennek, vagy egy vállalat munkatársainak e-mailes kapcsolatrendszerét (Barabási–Pósfai 2016). A társadalomtudomány bizonyos területeinek művelői azután ezeket a modelleket eredményesen fel tudják használni az egyének és közösségek viselkedésének vizsgálata és értelmezése során.

A kisebb-nagyobb emberi közösségek valószínűleg a történeti időktől kezdve hálózatosan épültek fel és működtek; Georg Simmel egy évszázaddal ezelőtt állította fel híres elméletét és alkotta meg a *Vergesellschaftlichung* (társadalmasodás) fogalmát (Simmel 1908), de a tudomány csak a mai digitális technológia révén juthat hozzá olyan mennyiségű adathoz és műveleti sebességhez, melynek birtokában ezeket a törvényszerűségeket fel tudja tárni. Új tudományág született, a hálózattudomány, melynek eredményeit számos más tudományterület fel tudja használni (Barabási 2013).

2. Hálózatos modellek a társadalomtudományok területén. Metakommunikáció a hálózatos létről

Jelen dolgozatban az a célunk, hogy adatokat gyűjthessünk a fiatal korosztály képviselőinek kommunikációs szokásairól, ezen belül énképéről és önbecsüléséről a digitális technológiával meg támogatott hálózatos kommunikációs térben. Kérdés, hogy az emberi közösségek kommunikációjára vonatkozó korábbi megállapítások a hálózatos közösségekben élőkre továbbra is érvényesek, vagy új jellemzők, tulajdonságok alakulnak ki bennük? Ezek a társas hálózatok elősegítik az önbecsülés erősödését, vagy ellenkezőleg, elbizonytalanítják és bizonyos jellegzetes magatartásra ösztönözik a bennük élőket? Milyen új magatartásformákat váltanak ki belőlük? Mennyiben vagyunk mások a hálózatos online és a hagyományos offline térben?

További célunk, hogy egyetemisták vegyes kultúrájú csoportjával készült interjúkból olyan tartalmi súlypontokat emeljünk ki, amelyek egy későbbi kérdőíves kutatást készíthetnek elő. Az irányított interjúk első, bevezető részében hívószóként hangzottak el az önbecsüléssel kapcsolatos kulcsfogalmak, mint önmagunk és mások teljesítményének elismerése vagy lekicsinylése, mit szeretünk önmagunkban és mit nem, szereplésvágy vagy visszahúzódo magatartás, értékes dolgok gyűjtése és eredmények felmutatása, irányító szerep vagy függőség valamitől.

Az interjúk második felében egy rövid fogalommagyarázat és történeti áttekintés után arról kérdeztük a hallgatókat, hogy mit jelent számukra a digitális életstílus, a hálózatos lét, a kapcsolati háló a jelenben, és milyennek képzelik a közeljövőt?

3. Énkép és önbecsülés

A pozitív énkép központi kérdés, ha az egyén és az egyénekből felépülő közösségek viselkedését kutatjuk. A személyiség fogalma és annak saját magáról alkotott képe az egyén önképe, önbecsülése állandó tárgya a társadalomkutatásnak. Milyennek látja magát az egyén, és mit gondol arról, hogy milyennek látják őt mások? A környezetből érkező jelzések alapvetően fontos elemei az emberi lét minden mozzanatának (Csányi 2006; Csermely 2005). A pozitív önértékelés fenntartása az egyik legerősebb motiváló tényező az egyén életében. A pozitív énkép hatékony védelem az ember állandóan jelenlévő életszorongásával és az akut stresszel szemben, így egészségpszichológiai tényezőnek számít, mert kedvezően befolyásolja a mentális és fizikai állapotot. Az általános önértékelés az egyén általános működésének kognitív, affektív és szomatikus jellemzőit reprezentálja; vonatkozhat egy részterületre, vagy az étellel való általános elégedettségre (Urbán–Szigeti–Környei–Demetrovics 2011).

Az alacsony önbecsülés különböző fokozatai a mai közösségekben élőkre nagymértékben jellemzők (Garai–Nádai 2015). Ezek az egyének komoly veszélyt jelentenek a környezetükre, miközben saját magukat is rombolják (Komlósi 2007; Christakis–Fowler 2010). Ez a betegség tünet napjaink egyik legfontosabb kihívása, mellyel több tudományterület foglalkozik, mert minden korosztályra nézve veszélyes, nem könnyen ismerhető fel, és nincsenek hatékony és bevált kezelési módok. Az interjúkban várhatóan adatokat kapunk arra vonatkozóan, hogy a digitális hálózat erősítheti az önbecsülésünket, vagy éppen ellenkezőleg, elbizonytalaníthat. Az alábbiakban felsorolásszerűen ismertetjük az elhangzott véleményeket, tematikus súlypontok köré csoportosítva.

A közösségi oldalakon a „mindent megosztani” az egyik leggyakrabban elvégzett, szinte automatikus művelet, mert a sorsközösség érzése azonnali, megnyugtató gyógyír, ha elbizonytalanodunk, vagy ha azt gyanítjuk, valamilyen hibát követtünk el. Az egyén nem egyedül vállalja a terheket, és hiúsága sem csorbul, mert nem egyedül kell szembesülnie a mulasztásával, fogyatékoságával (mások sem jobbak). Személyes vádaskodásra is sor kerülhet, ugyanis gyakori jelenség, hogy a feszültséget, a dühünket mások hibáztatásával vezetjük le. Ebben a vonatkozásban nincs különbség a hálózatos online és a hagyományos

offline térben zajló kommunikációban. Ezek a reakciók az alacsony önbecsülés leginkább szembetűnő jelei. A többiek okolása eleve egy védekező mechanizmus, mert valódi célja a felelősség másokra történő átruházása, vagy legalábbis megosztása (Csányi 2006; Molnár 203).

A másik gyakori jel az önszeretet problémaköre. A kulturális hagyomány és a vallások egyik legfontosabb tételéről van szó; a nyugati keresztény kultúrában így hangzik: szeresd felebarátodat mint saját magadat. Erre az egyén nem lesz képes, ha magát sem szereti. A közösségi oldalakon állandóan adott a másokhoz történő hasonlítóztatás lehetősége, folyton bizonygathatja magának az egyén, hogy nem rosszabb másoknál. Egyfajta adok-kapok játékot űznek a felhasználók az elismeréssel: lájkollak, agyondicsérlek, hogy visszadicsérj, akkor is, ha meg sem érdemlem.

A visszahúzó magatartás sem ritka, mert az interjúalanyok szerint a személyes beszélgetés kockázatosabb, mint a jól meggondolt komment. A virtuális térben lehet hencegni, másokat megtámadni, kinevetni, kicsúfolni, ami szintén mind az alacsony önbecsülés jele. Szemtől-szemben sokan nem mernék azt tenni, amit online megtesznek. Nem visszatartó erő számukra az a tény sem, hogy a hálózatos térben pillanatok alatt rengetegen látják, mit tettek.

Az értékes dolgok és események gyűjtése, megosztása, az eltúlzott és gyakori dicsekvés szintén annak a jele, hogy az illető önbizalma csorbát szenvedett. Ez az állapot már a net-függőség kialakulásának kezdete. Az emberi cselekvések motorja lényegében maga az a jóérzés, amikor az egyén átélheti, hogy ő jó, vele minden rendben van. A virtuális tér pedig sokkal könnyebben megadja neki ezt az élményt, míg a valóságban keményen meg kell küzdeni ezért a jóérzésért. Sokan tudják, hogy ez illúzió, és a kialakuló függőséggel saját magukat rombolják, de nem akarnak lemondani erről a könnyen megszerezhető dicsőségről. Aki önértékelési problémával küzd, az ebből következően értékzavaros lesz.

Összességében elmondható, hogy az interjúalanyok látják és megfogalmazzák vizsgált kérdéssel kapcsolatos mélyebb összefüggéseket, a háttérben meghúzódó motivációkat, és általában kritikus, ugyanakkor önkritikus véleményeket fogalmaznak meg. Az interjúk második részét rövid, kötetlen beszélgetés előzte meg arról, hogy a megkérdezettek mit tudnak elméletben a hálózatos rendszerekről, a hálózattudomány kialakulásáról és alapfogalmairól.

4. Metakommunikáció az individuális hálózati létről

A hálózati individualizmus fogalmának megalkotásához a matematika tudománya járult hozzá a huszadik század elején. A cél komplex rendszerek modellezése, statikus felépítésüknek és időbeli működésüknek a feltérképezése, megértése volt. Először Erdős-Rényi modellezte a véletlen hálózatok létrejöttét, megállapították, hogy a komplex rendszerek csomópontokból és a köztük lévő véletlen kapcsolódásokból (hub; connector) állnak. Modelljükben a legtöbb csomópont közel azonos számú kapcsolódással rendelkezik, és csak nagyon kevésnek van nagyon sok vagy nagyon kevés kapcsolata. További kutatások során kiderült, hogy egy természetben működő hálózat, például az agy neuronszerkezete, a közlekedési hálók, a sejtek felépítése, a repülőterek, a munkahelyi kapcsolatok, az internet, egy város lakóinak mozgása nem ilyen. Ezekben a hálókból nagyon kevés csomópont rendelkezik nagyon sok kapcsolattal, mert az újonnan csatlakozók a legismertebb központokhoz kapcsolódnak, és ezeken keresztül jutnak el kevés lépéssel bármelyik másik, akár nagyon távoli ponthoz; például a Google struktúrája tipikusan és közismerten ilyen. Ezek a hálózatok nagyon stabilak, nagy mennyiségű csomópontot elveszíthetnek, és maga a rendszer mégis fennmarad – amennyiben a hubok eltűnése véletlenszerű. A legtöbb kapcsolattal rendelkező csomópontok célzott megtámadásával viszont a hálók megsemmisíthetők, ezért elképzelhető,

hogy a hálózatkutatás eredményei a jövőben hozzájárulhatnak bizonyos veszélyes rendszerek felszámolásához, mint például a terrrorszervezetek, vagy járványok (Barabási 2013).

A komplex rendszerek működésének feltérképezéséhez nagyon nagy és megmérhető adatmennyiségre van szükség, ami a természetes hálózatokból a technika mai eszközeivel nem nyerhető ki. Vannak azonban olyan, ember alkotta rendszerek, amelyek időben nyomon követhető módon növekednek, és roppant mennyiségű adatot tárolnak bennük, mint például az internet; szintén jól használhatók vizsgálati célokra az intranet-hálózatok, amelyek a munkatársak kapcsolatrendszerét időrendben követik és rögzítik. A hálózatos modellek segítségével az élet legkülönbözőbb területei leírhatók, mint például a közlekedés, a szolgáltatások, a háztartások, családok hálózatosodása, civil kezdeményezések, munkahelyek és egyéb csoportosulások (Friedmann 2007; Hahn–Hohlfeld–Knieper 2015; Hampton–Wellman 2002). Az alábbiakban az interjúkból kiemelt jellemző megállapításokat ismertetjük tematikai súlypontok köré gyűjtve.

5. A hálózati lét mindennapjai az interjúk tükrében

5.1. A technológiai háttér

A megkérdezettek jellemzően a technológiai háttérrel kapcsolatos megjegyzéseiket tartották fontosnak, többen ezzel a témával foglalkoztak először. Hangsúlyozták, hogy a digitális eszközök maguk is hálózatot alkotnak, jellemző az egyidejű többcsatornás üzemmód, miközben a hálózatos operációs rendszerek egyre inkább felhasználóbarát megoldásokat alkalmaznak.

A digitális technológia nagyon praktikus, a felületeket és tartalmakat könnyű létrehozni, másolni, terjeszteni, újra felhasználni. Az üzenet célba juttatásának viszonylag biztonságos technikája áll így rendelkezésre, mert a kettes számrendszerben a dichotómikus választás egyszerű művelet, amit az elektromosság pozitív-negatív töltései nagy biztonsággal továbbítanak, így a bitekben, a formailag azonos jelekben kódolt bonyolult tartalmak nem sérülnek. A hálózatban a weboldalak egymásra hivatkoznak, hálózatot alkotnak, és a keresőalgoritmusok hihetetlenül rövid idő alatt végtelen számú kapcsolódást derítenek fel. A felhasználó nagyon könnyen megtalálja a számára fontos információt. A megkérdezettek körében magának a digitális technikának a megítélése nagyon kedvező. Ugyanakkor azt is többen megállapították, hogy az egyén egyszerre sok hálózathoz csatlakozhat, és a túl sok kapcsolat megterhelő is lehet számára, és esetenként hirtelen zavaros kommunikációs környezetben találhatja magát.

5.2. Csomópontban az ember

A második tematikus egység a háló csomópontjaiban megjelenő ember körül rajzolódott ki. Az emberi közösségek, kooperációk modelljeiben az aktív egyének egymástól elszigetelt csomópontokként működnek, és megfigyelhető az a folyamat, hogy ezek az online csoportok felváltják, helyettesítik a természetes közösségeket, társaságokat. A közösségépítés új formái jönnek létre, mert a hubokhoz bárki csatlakozhat, bárki kezdeményezheti a kapcsolatfelvételt, bárki lehet tevékeny alkotó, játszhat és tanulhat interaktív formában, ami a szabadság érzését kelti az érintettekben. Az időben folyton változó képlékeny hálókat valójában a felhasználói igények alakítják.

Az ember alapvető célja egyrészt az információs szükséglet kielégítése, másrészt ennek ellenkezője: alkotásokat és véleményeket publikálni, mások számára hozzáférhetővé tenni. A hálózatos online és a valóságos, offline létezés arányainak összehasonlítása során a megkérdezettek elsősorban a kapcsolatban maradás igényét fogalmazták meg, mert nem szeretnének lemaradni valami fontos dologról. A magány érzése mindenképpen kiküszöbölendő az életükből (nem vagyok egyedül, ha egyedül vagyok is). Érdekes kérdés, hogy az online és offline élet elválik egymástól, vagy inkább egymásba épül, összefüggő

életteret alkotva (Boase–Wellman 2006)? A mai huszonévesek a kétféle én párhuzamos egymás mellett élését érzékelik, elkülönítik a hálózatos én fogalmát a személyestől. A környezetükben megismert, náluk néhány évvel fiatalabb évjáratokról azonban vannak olyan megfigyeléseik, hogy a két világ összeolvad. Általában felismerik viszont, hogy a személyes és nyilvános terek összemosódása minden korosztály esetében megkezdődött.

Jóllehet a technológia egyfajta társas izoláltságot hozott létre, a megkérdezettek véleménye szerint minél több netes kapcsolata van valakinek, annál inkább jellemző rá a széles személyes ismeretségi kör is. Előfordul, hogy éppen az internetnek köszönhetően tesz szert valaki új, személyes, közeli ismerősökre. Véleményük szerint bizalmas, szoros baráti viszonyt az emberek általában csak három-öt személlyel ápolnak, és a rendszeres személyes találkozás csupán legfeljebb tizenöt-húsz másik emberrel, baráttal, rokonnal lehetséges. A laza, időben egyenetlen és ritka együttléteket jelentő együttműködés mintegy százötven személyt, ismerőst, munkatársat jelenthet. Ezzel szemben az online hálózatos térben nem ritka a több száz főből álló ismerősi kör (eltekintve a közismert személyek több százezres, vagy milliós megosztásaitól). Az átlagos felhasználók általában törekszenek arra, hogy folyamatosan növeljék ismerőseik és bejegyzéseik megosztásának számát; ez a versengés egyik alapvető jellegzetessége az online hálózatos térnek.

Érdekes különbség, hogy a diáklányok inkább a meglévő kapcsolatok fenntartására, fiúk inkább újak szerzésére használják a hálózatot. Az online társas terekben új viselkedési szabályok alakulnak ki, elsősorban azzal összefüggésben, hogy mikor, hogyan illik a megkeresésre válaszolni, vagy a közzétett bejegyzéseket lájkolni, megosztani. Figyelemre méltó felismerés, hogy a hálózatos térben főleg az érzelmi töltettel rendelkező információ terjed a leggyorsabban, és tömeges méretekben vált ki bizonyos reakciókat, a vírusfertőzésekhez hasonló módon. A szociálpszichológia régóta számon tartja ezt a jelenséget. Elegendő csupán egyetlen esetre utalni, még javában a könyvnyomtatás korából, amikor Goethe ifjú Wertherének példája nyomán valóságos öngyilkossági hullám indult meg.

Az egyik legnépszerűbb műfaj a megkérdezettek körében a blog. A blogszerző kiírja magából az érzelmeit, így eljuthat a stressz feloldásáig. A tartalomelőállítás kreatív tevékenység, olyan személyes teljesítmény, ami erősítheti az önbizalmat. A profilellőállítás technikáit a diákok sokszor egymástól tanulják, és már ekkor átélhetik a közös alkotás örömét, miközben a hasonló gondolkodásúak megtalálhatják egymást. Egyre többször előfordul, hogy életkor és végzettség szerint nagyon különböző felhasználók kooperálnak. A kulturális beidegződések miatt a reális térben ehhez valószínűleg több gátló körülményt kellene leküzdeniük. A hálózatban az emberi kapcsolatok kevésbé hierarchikusak és tekintélyelvűek.

A fiatalok számára a hálózatos tér egyik legfontosabb adottsága az egyedi, intim, személyre szabott „biztonsági buborék”, aminek meglétét a kóddal védett alkalmazások és a rejtőzködés egyéb eszközei jelzik a felhasználó számára. Az sms és az e-mail látszólag kizárja a harmadik, illetéktelen személyt a kapcsolatfelvételtől. A megkérdezettek úgy érzik, megfelelően tudják adataikat védeni és a folytonos megfigyelhetőség problémáját kezelni.

6. Értékrend

A harmadik tematikus egységben az értékrenddel, értékítéletekkel kapcsolatos megfogalmazásokat, figyelmeztetéseket célszerű összefoglalni.

A hálózatos tér egyik legfőbb gyakorlati haszna az egyén számára, hogy kapcsolati tőkéje folyamatosan növekszik. Másik nagy előnye a válaszadók szerint a távoli ismerősök folytonos elérésének lehetősége. A barátokkal, rokonokkal, munkatársakkal, diáktársakkal fenntartható összeköttetés komoly értéket képvisel, fontos életminőség-javító tényező, mert az érintettek mindennapi gondjaik megoldásában is segíthetik egymást.

A változó hálózatok ugyan kevésbé szolidárisak, mint a korábbi faluközösségek, vagy baráti csoportok, viszont kevésbé szigorú az ellenőrző funkciójuk. Valójában arról van szó,

hogyan az ellenőrzés nem helyben, ismerős személyek körében történik meg, hanem egy ismeretlen központban. Jellegzetes megfogalmazás az egyik interjúalany részéről, hogy a jelenlét jelentése megváltozott, a távolban is jelen lehetünk, és távoli ismerősünk is jelen lehet egy adott pillanatban ott, ahol mi vagyunk. A helyzet kezelése fokozott tudatosságot és felelősséget igényel, pontosan meg kell fontolni, mit szabad megtennünk és mit nem magunkkal és másokkal. Az önkorlátozásnak nagy szerepe van a hálózatos térben. Nem célszerű bármit megtenni, amit megtehetnénk, mert az érintettek személyesen nincsenek jelen, például másokat sértegetni, kigúnyolni, bizalmas adataikat továbbadni stb. A hálózatos térben az időt és a teret másképpen érzékeljük, mint a valóságos létben.

Az új helyzet tehát veszélyeket is rejt magában, mert az emberek és az intézmények a legszélesebb nyilvánosság számára teljesen láthatóvá váltak; adataik, elérhetőségeik könnyen kifürkészhetők. További komoly probléma az információ forrásának és hitelességének bizonytalansága, de helyben adott a megoldás lehetősége is: az online felületen azonnal megkezdődhet a kérdés megvitatása. Feltétlenül ki kell alakítani az egyénben azt a képességet, hogy a kapcsolatháló számára ismert pontjai között különbséget tudjon tenni; meg tudja ítélni az intézményi, szakmai, családi-baráti források hitelességét, megbízhatóságát. A hallgatók véleménye szerint a felhasználók éppen a túlzott, kezelhetetlen mennyiségű információs kínálat miatt válnak egyre tudatosabbá, kritikusabbá, és magabiztosabbá; egyre inkább megtanulják, hogyan különböztessék meg egymástól az egyes forrásokat, ismeretközlő központokat. Ugyanakkor rámutattak arra a veszélyre, hogy a tömegmédiát elégtelen kontrollja miatt nemkívánt kulturális minták terjedhetnek el a fiatalok körében (Ablonczy–Szőke–Tompos 2018). A tizenévesek tudatosodásának folyamata véleményük szerint lassabban halad előre, mint a tömegmédiát lealacsonyító tartalmainak expanziója. Megjegyzendő, hogy egyre több olyan aktuális publikáció jelenik meg, melynek központi kérdése az, hogy az egyén mennyiben és milyen módon felelős a digitális közösség értékrendjének kialakításában (Pfeitsch–Geyer–Trebbel 2015; Werner–Rinsdorf–Pleil–Altmeppen 2016).

7. Összefoglalás

A hálózatos térben élő fiatalok mindennapi kommunikációs szokásaival kapcsolatban felvett interjúk számos tanulsággal szolgáltak. Az interjúk tartalmi elemzése során sikerült olyan állításokat elkülöníteni, amelyek alapján egy későbbi, nagyszámú mintán elvégezhető kutatás kérdőíveit meg lehet szerkeszteni. A fiatalok számára fontos értékeknek kell a központba kerülniük, mint a szabadság és nyitottság, a személyre szabott és biztonságosnak tétélezett online hálózatos környezet, az együttműködés kevésbé hierarchikus és tekintélyelvű formái, a közös tanulás és játék, a kritikus és tudatos döntéshozatal, pozitív énkép és önbecsülés, magabiztosság, ugyanakkor az önkorlátozás és a felelősségvállalás. A fiatal korosztályok már állandóan markukban tartják a világot és mindennapjaikat lényegében uralja az online kapcsolattartás kényszere, de közben a hálózatos lét egyre több olyan felismeréshez segíti hozzá őket, amiket egyébként nem tudnának meglátni és megtapasztalni. Amennyiben képessé válnak arra, hogy a megfelelő döntéseket meghozzák, magabiztosabbá, tudatosabbá válhatnak és önbecsülésük erősödhet.

Irodalom

- Ablonczyné M. L.–Szöke J.–Tompos A. 2018. A review of research on cultural values in business contexts. In: Štefančík, R. – Kvapil, R. (szerk.): *Cudzie jazyky v premenách času VIII. /Foreign Languages in Changing Times VIII. Recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie / Reviewed Conference Proceedings from an International Scientific Conference*. Bratislava, Szlovákia: Vydavateľstvo Ekonóm, 184–195.
- Barabási A. L. 2013. *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Budapest: Helikon Kiadó Kft.
- Barabási A. L.–Pósfai M. 2016. *Network Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boase, J.–Wellman, B. 2006. Personal Relationships. On and Off the Internet. In: Vangelisi, A. L.–Perlman, D. (eds.): *The Cambridge handbook of personal relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Csányi V. 2006. *Az emberi viselkedés*. Budapest: Sanoma.
- Csermely P. 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest: Vince Kiadó.
- Christakis, N. A.–Fowler, J. H. 2010. *Kapcsolatok hálójában*. Budaest: Typotex.
- Erdős, P.–Rényi, A. 1959. On random graphs I. https://users.renyi.hu/~p_erdos/1959-11.pdf
- Friedman, T. L. 2007. *The world is flat 3.0. A brief history of the twenty-first century*. New York: Picador.
- Garai A.–Nádai J. 2015. Értékítéletek és értékesztek: Egy kérdőíves vizsgálat tanulságai. In: Tompos A.–Ablonczyné M. L. (szerk.): *"Kitekintések – 25 éves a győri közgazdászokképzés"*: Kautz Gyula Emlékkonferencia Győr: Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar. https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2015/Garai_Nadai.pdf
- Hahn, L.–Hohlfeld, R.–Knieper (eds.) 2015. *Digitale Öffentlichkeit(en)*. Köln: Herbert von Halem Verlag.
- Hampton, K.–Wellman, B. 2002. The No So Global Village of Netwille. In: Wellman, B.–Haythornthwaite, C. (eds.): *The Internet in Everyday Life*. Oxford: Blackwell.
- Komlósi A. 2007. Napjaink önértékelés-kutatásainak áttekintése: önértékelés és/vagy önellfogadás. In: Demetrovics Zs.–Kökönyei Gy.–Oláh A. (szerk.): *Személyiséglélektantól az egészségpszichológiáig*. Budapest: Trefort Kiadó, 20–44.
- Molnár P. 2013. *Hálózatosság és tanulás hálózati környezetben*. E-Book. Budapest: Eötvös Lóránd Tudományegyetem.
- Pfeitsch, B.–Greyer, J.–Trebbe, J. (eds.) 2013. *MediaPolis – Kommunikation zwischen Boulevard und Parlament. Strukturen, Entwicklungen und Probleme von politischer und zivilgesellschaftlicher Öffentlichkeit*. Herbert von Halem Verlag.
- Simmel, G. 1908. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftlichung*. Berlin: Duncker & Humboldt.
- Urbán, R.–Szigeti, R.–Kökönyei, Gy.–Demetrovics, Zs. 2014. Global self-esteem and method effects: Competing factor structures, longitudinal invariance, and response styles in adolescents. *Behavior Research Methods* 46.
- Werner, P.–Rinsdorf, L.–Pleil, Th.–Altmeppen, K. D. (eds.) 2016. *Verantwortung – Gerechtigkeit – Öffentlichkeit*. Köln: Herbert von Halem Verlag.